

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafnarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet •
- Lunds Universitets Historiska Museum • Myntkabinettet, Universitetet i Oslo •
- Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
- Uppsala universitets myntkabinett • Numismatiska Forskningsgruppen •
- Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns •

Sven Estridsen Hbg. 66 och 67, ett tillägg

Frederik V's danske speciedaler 1764-65

Kortspil omkring år 1500

Heraldik-Numismatik tur-retur

Nr. 4 • Oktober 2021

MØNTER OG PENGESEDLER KØBES OG SÆLGES

HAFNIA COINS | FINN RASMUSSEN

GL. KONGEVEJ 172, A | DK 1850 | FREDERIKSBERG C
+45 - 3321 7127 | WWW.HAFNIACOINS.DK | HAFNIACOINS@GMAIL.COM

ÅBEN TIRSDAG – FREDAG KL. 11.00 – 17.30

LUKKET MANDAG OG LØRDAG

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nordisk Numismatisk Union Medlemsblad er udgivet siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union. Udkommer i 2021 med fire numre: januar, marts, september og oktober.

Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henvendelse til Dansk Numismatisk Forening: John Lind – johnlind59@gmail.com

Redaktion:

Fungerende hovedredaktør:

Jens Christian Moesgaard
jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Ansvarlig over for presseloven:

Formand for Dansk Numismatisk Forening,
Preben Nielsen.

Lokalredaktioner:

Møntkabinetterne i de enkelte lande
Norge:

Håkon Roland,
hakon.roland@khm.uio.no

Island:

Sigurdur H. Palmason, shp@cb.is

Sverige:

Cecilia von Heijne
Cecilia.vonHeijne@shm.se

Finland:

Frida Ehrnsten,
frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Danmark:

Line Bjerg, line.bjerg@natmus.dk

Annonceredaktion:

Preben Nielsen
Galionsvej 12, 2 th., DK-1437 København K
Tlf. (dag) + 45 20 20 78 16
formand@numismatik.dk

*Eftertryk af artikler med videre kun
med forfatterens tilladelse og kun med
angivelse af kilden.*

Afleveret fra trykkeriet i uge 40
Dystan & Rosenberg ApS.

ISSN 0025-8539

INDHOLD

Artikler

- Kent Bengtsson*
*Sven Estridsen Hbg. 66 och 67,
ett tillägg. 101*
- Frank Pedersen*
*Frederik V's danske
speciedaler 1764-65 109*
- Jens Christian Moesgaard*
Kortspil omkring år 1500. 120
- Jens Christian Moesgaard*
Heraldik-Numismatik tur-retur 121

Personalia

- Gitte Ingvardson, Svein H. Gullbekk,
Bjørn Poulsen omtaler
Thomas Guntzelnick Poulsens
ph.d. om Danmarks monetarisering
1074-1241.. 124*

Numismatisk litteratur

- Martin Tunefalk anmelder
Karsten Kold, Anton Meybusch.
Kongelig Hofmedaillør. Stockholm,
Paris, København.. 125*

MØNTAUKTIONER

Dit jyske alternativ når du skal købe og sælge
Vi afholder 2 årlige møntauktioner, forår og efterår
Kontakt os for salg af enkeltmønter, samlinger og gl. sedler

Vore traditionelle auktioner indeholder altid mange
spændende ting, moderne møbler, smykker, kunst m.m.

Se vor hjemmeside www.ho-auk.dk for næste auktionsdato

HOLSTEBRO **AUKTIONER**

Stationsvej 76, 7500 Holstebro, Tlf. 97 40 11 11

www.ho-auk.dk

Sven Estridsen Hbg. 66 och 67, ett tillägg

Av Kent Bengtsson

En utomordentligt intressant artikel i *NNUM* nr 3 2020, har Helle Horsnæs publicerat de av henne kända exemplaren av Sven Estridsen Hbg. 66 och 67, tillsammans med en av Hbg. ej känd Angus Dei typ. Hon tar sin utgångspunkt i ett nyligen gjort fynd i Sönderjylland i Danmark: Errested-skatten och föreslår med anledning av denna skatt en datering till 1040-talet. Avsikten med detta tillägg är att beskriva några ytterligare exemplar och att försöka belysa fyndomständigheterna för typerna lite mer samt diskutera typernas datering och präglingsort.

De senaste 10 åren har ett flöde av fyndmynt från Östeuropa nått myntmarknaden. De flesta av mynten har sitt ursprung i ryska fynd. Dessvärre fungerar inte inlösenfunktionen i detta land utan fynden skingras ganska fort bland samlare. Där finns några kunniga ryska numismatiker som försöker att publicera de fynd de har åtkomst till men tyvärr blir mycket opublicerat. De uppgifter som lämnas här kommer från ovannämnda numismatiker.

I samband med att undertecknad tog del av artikeln av Helle Horsnæs, hade där precis sålts en Sven Estridsen Hbg. 66 och en Hbg. 67 på den ryska marknaden. Sedan dess har ytterligare mynt från skatterna sålts och antalet Hbg. 67 är troligen 5 eller fler (jag gör ingen åtskillnad här på varianterna med kräkla eller korsstav). De kom från två ryska fynd i Pskov-regionen. Fynden ska vara likartade men detaljuppgifter finns bara för det första fyndet. Några av dessa mynt har senare nått den västeuropeiska marknaden och åter blivit sålda på tyska och danska auktionshus.

Det första fyndet är gjort nära den Litauiska gränsen i Vyshgorodok. Det bestod totalt av ca 900 mynt, ca 850 Frisiska, 8 Tyska, 1 anglosaxiskt (Knut quatrefoil) och ca 10-15 danska, därtill fanns några ex västslaviska tillsammans med ett fåtal imitationer av frisiska mynt. Tpq. är satt till 1068, men enligt de ryska numismatikerna är dateringen troligen lite senare (1070-75). De danska mynttyperna i Vyshgorodok var:

- Sven Estridsen, Lund, Hbg. 30.
- Sven Estridsen, Lund, Hbg. 31, troligen en västslavisk imitation med kopparkärna (fig. 1).
- Sven Estridsen, Viborg, Hbg. 57.
- Sven Estridsen, Viborg, Hbg. 65.
- Sven Estridsen, troligen Ribe (se nedan), Hbg. 67 (fig. 2).
- Sven Estridsen, Hedeby, Hbg. 77, ny variant, 0,89 gr (fig. 3).
- Sven Estridsen, Hedeby, "propellertyp", 0,70 gr (ex WAG online 116, lot 41) (fig. 4).
- Sven Estridsen, Slesvig, Dbg. 1304, 0,78 gr (fig. 5) och 0,57 gr.
- Sven Estridsen, Angus Dei (Guds lamm)-typen, troligen Ribe (se nedan), 0,75 gr (fig. 6).
- Imitation av Harold II, Pax-typ (ny typ), troligen dansk, 0,995 gr (fig. 7)¹.

¹ Pax-stampen ser ut till att vara reguljär från Lincoln (+ALNAR ON LINCO), men finns ej med i Mossop 1970.

Det andra fyndet har hittats nära den Vitryska gränsen i Dvin'e. Det har en liknande sammansättning men omfattar betydligt fler mynt (flera tusen) och även här vara nerlagt med samma tpq. 1068. Här är ca 10-15 danska mynt kända hitintills. De danska mynten i Dvin'e som vi hitintills känner till är

- Sven Estridsen, Hbg. 3 variant, Jylland, troligen Ribe (se nedan)².
- Sven Estridsen, Lund, Hbg. 8 (fragment).
- Sven Estridsen, Lund, Hbg. 13 (1/2).
- Sven Estridsen, Viborg, Hbg. 65.
- Sven Estridsen, troligen Ribe (se nedan), Hbg. 66, 0,62 gr (ex BR 897, lot 215) (fig. 8) (samt möjligen BR 10. jan. 2021, lot 5040, 0,60 gr (fig. 9), men det kan dock inte bekräftas med säkerhet).
- Sven Estridsen, troligen Ribe (se nedan), Hbg. 67 (>6 ex). 0,64 gr (fig. 10), 0,58 gr (ex BR 10. jan. 2021, lot 5041) (fig. 11), 0,22 gr, frg (fig. 12) (samt möjligen BR 897, lot 216, 0,75 gr (fig. 13), men det kan dock inte bekräftas med säkerhet).
- Sven Estridsen, Hedeby, Hbg. 73.
- Sven Estridsen, Hedeby, Hbg. 77, ny variant, 0,62 gr (ex BR 897 lot 238) (fig. 14) (samt möjligen BR 10. jan. 2021, lot 5047, 0,49 gr (fig. 15), men det kan dock inte bekräftas med säkerhet).
- Ny typ, 0,71 gr (fig. 16).
- Möjligen ännu en ny typ.

Innehållet i fynden av danska typer kan bara betecknas som spektakulärt, då dessa fynd utökar antalet kända mynt av typerna Sven Estridsen Hbg. 66, 67 och 77 högst väsentligt. Möjligen finns där en eller ett par nya danska typer också. Bägge fynden ska vara likartade i sin sammansättning med en total dominans av frisiska mynt. Bägge fynden har också ett stort värde för dansk numismatik eftersom de belyser och i viss mån daterar ett antal sällsynta mynt. En sammanställning över skatt-fynden av typerna Sven Estridsen Hbg. 66, Hbg. 67 och Angus Dei typerna följer nedan (Tabell 1-4). För lösfynden hänvisas till Helle Horsnæs artikel.

Om vi tittar på fyndsituationen så kan vi sammantaget se att Sven Estridsen Hbg. 66, 67 och Angus Dei typerna förekommer i fynd med väldigt sena tpq. Förutom Ersted så är det tidigaste fyndet nerlagt 1065 (Nordrum). Typerna förekommer huvudsakligen dessutom i fynd från Estland och Ryssland med en starkt dominerande andel frisiska mynt. Vidare kan vi konstatera att de danska typerna har en mycket stor sydvästlig prägel. Detta är ju en följd av att det troligen är cirkulerande typer hos de friser som dominerar handeln med Ryssland under det sena 1000-talet. Frisernas stora betydelse för handeln i Ryssland efter 1050 har övertygande visats bl. a. av Kenneth Jonsson³.

Ganska nyligen publicerades en översikt över Slesvigs myntning av Jens Christian Moesgaard, Volker Hillberg och Michaela Schimmer. Övergången från Hedeby till Slesvig verkar starta tidigast ca 1050 baserat på arkeologiska undersökningar. Myntningen här har med största sannolikhet inte börjat före Sven Estridsen, och ett antagande om ett startår efter 1065 verkar logiskt i ljuset av historiskt kända händelser⁴.

Eftersom fynden från Ryssland också innehåller ett av den äldsta till Slesvig förda typen (Dbg. 1304 i Vyshgorodok), torde även Sven Estridsen Hbg. 66 och 67 höra till samma period. I dessa fynd förekommer heller inga äldre danska mynttyper från andra regenter än Sven Estridsen (hitintills). Det framgår här att jag inte kan ansluta mig till Helle Horsnæs' förslag till datering. Inte bara antalet av typerna Hbg. 66 och 67, utan

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

också förekomsten av en Angus Dei och ett av Sven Estridsens första Slesvig mynt, tillsammans med flera sena Hedebytyper, talar för att det är en del av en cirkulerande myntmassa som sammantaget hör samman i tid. De nya ryska fynden ger oss också fler stampar av Hbg. 67, som innebär att myntningen troligen var större i omfattning än vad det begränsade antalet bevarade mynt ger sken av. Tittar vi på motiven på Sven Estridsen Hbg. 66 och 67, så talar stilen mer för en anknytning till Harald Hens myntning på Jylland, snarare än en koppling till Sven:s tidiga Bysantin-efterpräglingar. Även tekniken

Fig. 1. Vyshgorodok. Sven Estridsen, Hbg. 31, troligen slavisk imitation

Fig. 2. Vyshgorodok. Sven Estridsen, Hbg. 67 var.

Fig. 3. Vyshgorodok. Sven Estridsen, Hedeby, Hbg. 77 variant.

Fig. 4. Vyshgorodok. Sven Estridsen, Hedeby "propeller"-typ.

Fig. 5. Vyshgorodok. Sven Estridsen, Slesvig, Dbg. 1304.

Fig. 6. Vyshgorodok. Sven Estridsen, Angus Dei.

Fig. 7. Vyshgorodok. Ny typ.

2 Är jysk, se Bengtsson 1999.

3 Jonsson 2002, s.234 m. fl.

4 Moesgaard m. fl. 2016 utgår i sin översikt från år 1070.

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

med mindre diameter i likhet med Hedebymynten för präglingen till det sena 1060-talet i riktning mot Haralds myntning.

Fyndsituationen totalt är också sådant att trots ett mycket stort antal fynd med tpq 1040–1055, så saknas ovan berörda typer helt i dessa fynd. De få fynden vi har efter 1065 kan knappast ge oss hela bilden av den cirkulerande myntmassan under Sven Estridsen. Här passar dessa typer mycket bättre in. Det är också möjligt att fastställa en inbördes kronologi för typerna från Hedebý. Här bör Hbg. 77 tillhöra den sist utmyntade i staden med tanke på antalet och kvaliteten på de ex som ingår i fynden (Hitintills 4 ex kända). Vidare finns "propellerotypen" (Saknas i Hbg.) och Hbg. 73 med vardera ett säkert ex. För Fynden av Hbg. 77 se tabell 5.

Vi kan baserat på ovanstående fynd dra några slutsatser. Hbg. 66, 67, Angus Dei och Hbg. 77 är sena typer från Sven Estridsen med ett gemensamt tpq efter 1064 (förutom Errested). Vi har mynttyper från Hedebý som cirkulerar samtidigt som den första (kända) typen från Slesvig, alltså måste myntpräglings- – övergången från Hedebý till Slesvig ägt rum ca 1065-1070⁵.

Errested-fyndet då. Sammansättningen av fyndet gör att det är sannolikt att myntet tillhör skatten⁶. Möjligheten av att det är ett lösfynd som hamnat på platsen och som vi trots allt ser så många av i Danmark tack vare den utbredda detektorletningen kan dock inte helt uteslutas. Baserat på detta enda mynt som undertecknad anser vara en sen Sven Estridsen typ måste dock tpq. ändras till ca 1065 för

Fig. 8. Dvin'e. Sven Estridsen, Hbg. 66. Foto BR.

Fig. 9. Möjlig Dvin'e. Sven Estridsen, Hbg. 66. Foto BR.

Fig. 10. Dvin'e. Sven Estridsen, Hbg. 67. Foto BR.

Fig. 11. Dvin'e. Sven Estridsen, Hbg. 67.

Fig. 12. Dvin'e. Sven Estridsen, Hbg. 67, fragment.

Fig. 13. Möjlig Dvin'e. Sven Estridsen, Hbg. 67. Foto BR.

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

fyndet enligt min mening. Alternativt betraktar man myntet som ett lösfynd och bibehåller tpq 1040.

Baserat på de uppgifter Helle Horsnæs förmedlar kan vi kanske hitta myntorten. Att Sven Estridsen Hbg. 66, 67 och Angus Dei är jyska framgår med utomordentlig tydlighet i hennes artikel och även de uppgifter som lämnas här förstärker hennes slutsatser. Myntningen av Hbg. 66 och Hbg. 67 är präglade på samma myntort vilket framgår av stampkoppling mellan typerna. Troligen är det också samma myntort för Angus Dei-typen och den av Hauberg till Lund attribuerade varianten av typen Hbg. 3 (som senare attribuerats till Jylland⁷). De delar samma motiv på fränsidan. De har också i viss mån en kräkla gemensamt. Det ensamfunna Angus Dei myntet från Slesvig bekräftar dels anknytningen till sydvästra Jylland men ger också enligt min mening en datering efter 1060.

Viborg föreslås med stor försiktighet av Helle Horsnæs, där hon för fram som argument att Sven Estridsen Hbg. 66 delar motiv som traditionellt har attribuerats till staden. Att myntningen har varit betydligt mer omfattande än vi har kännedom om visar nedanstående mynt från fyndet. Förebilden till fränsidan på Hbg. 3, Hbg. 67 och den nya typen av Angus Dei är med största sannolikhet Harald Hårdrådes triquetra utmyntning. Där finns dessa bitecken med punkter som vi ser på flera av mynten av typen Hbg. 3 och 67. På de danska typerna finns dessutom kors, halvmånar och njurliknande tecken m.m. Ett problem med fyndinnehållet i alla relevanta fynd är att där är förhållandevis få ex av säkra Viborgmynt medan antalet Hedebymynt är ganska stort. Detta behöver ju i och för sig inte med nödvändighet innebära någon förändring av förslaget med Viborg som myntort men Viborg har ganska väldaterade mynt som Hbg. 57 och 65, med en "normal" diameter (17-18 mm) och det vore lite

Fig. 14. Dvin'e. Sven Estridsen, Hbg. 77 var. Foto BR

Fig. 15. Möjlig Dvin'e. Sven Estridsen, Hbg. 77 var. Foto BR.

Fig. 16. Dvin'e. Ny dansk typ.

Fig. 17. Privat samling. Sven Estridsen, Hbg. 67.

5 Vad gäller Vyshgorodok i förhållande till vad vi känner till om Dvin'e är att förstnämnda fyndet har en senare nedläggningstid. Uppgifterna har varierat mellan 1070-1075. Därför kan präglingen av Slesvig mynt mycket väl ha börjat 1070 som anges av Moesgaard m. fl. 2016.

6 Vänligen meddelat av Helle Horsnæs.

7 Bengtsson 1999

besynnerligt om man slog mynt med två olika storlekar på samma myntort, om inte vi har två olika myntutgivare, t. ex. kungen och kyrkan. En intressant omständighet här är att Sven Estridsen Hbg. 67 i Vyshgorodok har samma diameter som Dbg. 1304 (15-16 mm)⁸. Den lilla storleksskillnaden kan indikera att dessa typer har anknytning till Slesvig och dess omland. Nu har inte denna typ hittats i Slesvig, (men däremot ett ex i Hedeby⁹). Den kronologiska fördelningen i Slesvig verkar mycket trolig. Att dessa mynt också skulle präglats där trots att vi helt saknar fynd är inte så sannolikt. Om vi istället söker en myntort i sydvästra Jylland, som var betydande och aktiv under Sven Estridsens första tid men saknas under den senare delen av hans regenttid, är Ribe ett alternativ. Här skulle faktiskt dessa typer med dess kyrkliga motivanknytning passa in. Ribe är dessutom

Tabell 1. Fynd av SE Hbg. 66

Land	Fyndort	Fyndår	TPQ
Danmark	Ersted	2014	1040
Norge	Nordrum	1894	1065
Ryssland	Dvin'e (Pskov region)	2020	1068
Estland	Änkküla	2013	1089
Danmark	Store Frigård	1928	1106
Sverige	Gräträsk, Norrbotten ¹¹	1897	

Tabell 2. Fynd av SE Hbg. 67 (med korsstav)

Land	Fyndort	Fyndår	TPQ
Norge	Nordrum	1894	1065
Ryssland	Dvin'e (Pskov region)	2020	1068

Tabell 3. Fynd av SE Hbg. 67a (med kräkla)

Land	Fyndort	Fyndår	TPQ
Ryssland	Dvin'e (Pskov region)	2020	1068
Ryssland	Vyshgorodok (Pskov region)	2020	1070
Estland	Kukruse		1093

Tabell 4. Fynd av SE Angus Dei

Land	Fyndort	Fyndår	TPQ
Ryssland	Vyshgorodok (Pskov region)	2020	1070
Estland	Soomevere		1089
Estland	Änkküla	2013	1089

Tabell 5. Fynd av SE Hbg. 77

Land	Fyndort	Fyndår	TPQ	Referens
Polen	Siemysl (Simoitzel)	1860	1064	FMP III 162
Norge	Helgeland	1892	1065	
Estland	Kuusalu	1936	1068	
Polen	Gdansk-Orunia	1900	1068	FMP II 58
Ryssland	Dvin'e (Pskov region)	2020	1068	
Ryssland	Vyshgorodok (Pskov region)	2020	1070	
Ryssland	Archangelsk		1106	

beläget inom det cirkulationsområde med mynt från Slesvig som vi kan definiera baserat på skattfynd¹⁰. Men detta förslag är endast en teori baserat på förekomsten av dessa typer i fynd med anknytning till Södra Jylland och de Friser som dominerade handeln. Förutom faktumet att vi har en del typer som vi har mycket svårt att attribuera till bestämda myntorter kan Hedeby, Slesvig och Viborg för den delen, kvarstå som möjliga.

Post scriptum. Vi känner ytterligare en stampvariant av Sven Estridsen, Hbg. 67 (fig. 17). Denna befinner sig i en privat samling och hör inte till fyndmängden ovan. Som synes på fotot skiljer sig frånsidorna (och åtsidorna) åt högst väsentligt.

BR = Bruun Rasmussen Auktioner, Köpenhamn

Dbg. = Dannenberg 1876-1900

FMP = Bogucki m.fl. 2013-2017

Hbg. = Hauberg 1900

tpq = terminus post quem (tidigast möjliga dateringen)

WAG = Westfälische Auktionsgesellschaft.

Litteratur

- Archibald, Marion, "Against the tide: coin-movement from Scandinavia to the British Isles in the Viking Age". *NNF-Nytt* nr.1 1991 (Festskrift till Kolbjörn Skaare), s. 19-22.
- Bengtsson, Kent, "Inte bara Lund, Jylland också", *NNUM* nr 5, 1999, s. 91-93.
- Bogucki, Mateusz, Peter Ilisch och Stanislaw Suchodolski (red.), *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen. Inventar*, 5 bind, Warschawa 2013-2017.
- Dannenberg, Herman, *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, Berlin, 4 bind 1876-1905.
- Fornitz, Michael, "En ny Viborgmönt fra Sven Estridsen", *NNUM* nr. 8, 1994, s. 168-169.
- Hauberg, Peter, *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146* (Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, 6. række), Köpenhamn 1900.
- Horsnæs, Helle W., "Ny datering af Haubergs Svend Estridsen type 66-67 og en beslægtet Guds Lam type", *NNUM* nr. 3 2020, s. 77-86.
- Jonsson, Kenneth, "The numismatic evidence for Frisian trade in Sweden in the late Viking Age", *Moneta Mediaevalis*, Warschawa 2002, s. 233-244.
- Jonsson, Kenneth, "En dansk mynttyp i Venngarnskatten", *NNUM* nr. 2, 2007, s. 69-71
- Leimus, Ivar och Mauri Kiudsoo, "Der spätwikingenzeitliche Münzfund von Änkküla, Kreis Jögeva, Estland (tpq 1089)", *Myntstudier. Festskrift till Kenneth Jonsson*, Göteborg 2015, s. 129-140.
- Leimus, Ivar och Mauri Kiudsoo, "Dbg 1304 – Die Erste in Schleswig Geprägte Münze", *Nummi et Humanitas* (Festskrift till Stanislaw Suchodolski), Warschawa 2017, s. 353-363.
- Malmer, Brita och Nils Ludvig Rasmusson, "Mynten i de lapska offerplatsfynden", Inga Serning, *Lapska offerplatsfynd från jernalder och medeltid i de svenska lappmarkerna* (Acta Lapponica XI), Uppsala 1956, s. 195-200.
- Moesgaard, Jens Christian, Volker Hilberg och Michaela Schimmer, "Mønter fra Slesvigs blomstringstid 1070–1150", *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2016, s. 182-195.
- Mossop, Henry R., *The Lincoln Mint c. 890-1279*, Newcastle upon Tyne 1970.
- Wiechmann, Ralf, "Haithabu und sein Hinterland – ein lokaler numismatischer Raum? Münzen und Münzfunde aus Haithabu (bis zum Jahr 2002)", *Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu*, 36, Neumünster 2007, s. 182-278.

8 Samtliga ex av Dbg. 1304 som förf. har granskat (alla i Estland och dessa ex från Vyshgorodok) har liten diameter i likhet med Hbg. 66 och 67.

9 Wiechmann 2007, s. 271, 278

10 Moesgaard Manus.

11 Avbildat Malmer och Rasmusson 1956, nr III. 23

Oslo Myntgalleri

Oslo Myntgalleri er den absolutte markedsleder i Norge på salg av mynter. Våre auksjoner er årets høydepunkter for myntsamlere og tilnærmet 100% av alle objektene blir solgt. Benytt vår erfaring til å oppnå markedets beste priser.

Oslo Myntgalleri AS

Tordenskioldsgt. 7, 0160 Oslo • Tel.: 22 41 60 00 • Fax: 22 41 60 01 • E-mail: kontakt@oslomyntgalleri.no
Avd. Haugesund: Øvregate 226, 5525 Haugesund • Postboks 4043, 5506 Haugesund • Tel.: 90887766 • E-mail: cirik@oslomyntgalleri.no
www.oslomyntgalleri.no

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

for blandt andet at have kvalificeret backup til rådighed, hvis Møntens fastansatte stempelskærer skulle få forfald eller have behov for assistance.

Møntmotiv og -tekst

Forsidemotivet er et portræt af Frederik V (fig. 2-4). Bauert og Wolff signerede deres forsider med henholdsvis B og IHW et iøjnefaldende sted under portrættet, mens Adzer valgte en diskret placering af sit DIA på portrættets nedre rand. Nøgeternt vurderet er det vanskeligt at tro, at de tre portrætter er en og samme person, men hverken kongen eller myndighederne gjorde indsigelse. Bauerts er det mest vellignende, mens Adzer og Wolff tydeligvis har ønsket at glæde majestæten med en forskønnet udgave af virkeligheden.

Myndighedernes krav til omskriften har tilsyneladende været begrænset til "kongens navn og titel", den præcise ordlyd har man forunderligt nok ikke interesseret sig for, og resultatet er derfor blevet tre forskellige udlægninger:

Adzer: FRIDERICUS • V • D • G • DAN • NOR • VAN • GOT • REX •

Wolff: FRIDERICUS V D • G • REX DAN • NORV • VAND • G •

Bauert: FRIDERICVS • V • D • G • DAN • NOR • V • G • REX •

Kongens navn blev stavet med U eller V, "Norvegiae" forkortet NOR eller NORV, "Vandalorum" V, VAN eller VAND og "Gothorum" G eller GOT. Adzer og Bauert placerede REX i slutningen af teksten, mens Wolff foretrak en central placering af ordet. Det bemærkes også, at Adzer og Bauert anvendte punkterne som skilletegn (Adzer i bunden af teksten),

Fig. 2. Forside, skåret af Bauert. Nationalmuseet, KMMS BP 1515.

Fig. 3. Forside, skåret af Adzer. Nationalmuseet, KMMS. Udsnit med Adzers signatur.

Fig. 4. Forside, skåret af Wolff. Nationalmuseet, KMMS.

Tabel 1. Speciedaler 1764-65. Detaljer i bagsidens design.

Bagside-stempel	Laurbærgrene Antal blade	Kronepuld Antal bær	Ordenskæde Antal elefanter og tårne	Ordenstegn Ophængt i lille kæde	
Adzer, 1764	45	19	ja	12	ja
Wolff, 1764	51	23	ja	12	ja
Bauert, 1764	34	ca. 30-34	nej	8	nej
Bauert, 1765	52	ca. 35-39	nej	8	nej

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

mens Wolff benyttede dem som forkortelsestegn og derfor undlod dem efter FRIDERICUS, V og REX.

Bagsiderne (fig. 5-7) prydes af et kronet våbenskjold omkranset af elefantordenens kæde og to laurbærgrene. Omskriften er kongens valgprog PRUDENTIA ET CONSTANTIA (med klogskab og standhaftighed). Adzer og Wolff signerede henholdsvis DIA og IW på laurbærgrenen til venstre for ordenstegnet (elefanten); det var formentlig pladsmangel, der fik Wolff til at forkorte IHW fra forsiden til IW på bagsiden. Bauert signerede ikke sine bagsidestempler. Der er betydelige forskelle i detaljerne (tabel 1). Bauert sparede på laurbærbladene i 1764, men har til gengæld langt flere bær på grenene end Adzer og Wolff. Ved afbildningen af elefantordenen har Wolff og Bauert vendt tårnenes basis og elefanternes fødder mod våbenskjoldet, mens Adzer har samme symboler i omvendt stilling, som er den korrekte. Adzer og Wolff sørgede for en lille kæde mellem ordenstegnet og ordenskæden, en detalje som Bauert fravalgte eller måske glemte. Adzer og Wolffs kroner har puld bag bøjlerne, det har Bauerts kroner ikke; til gengæld er Bauert ene om at have stjerner i omskriften. Han havde tilsyneladende en svaghed for stjerner, få år senere fandt han dem frem igen til omskrifter på speciedalere i Rethwisch 1768-1769 og København 1771.

Studiematerialet

Det illustrerede koblingsskema (fig. 8) er tilvejebragt på baggrund af et studiemateriale omfattende 110-133 mønter.¹⁸ Grupperet på årstal, stempler og stempelkoblinger ser materialet således ud:

Fig. 5. Bagside, skåret af Bauert. Nationalmuseet, KMMS BP 1515. Udsnit med ordenskæde med elefanter og udsnit med krone.

Fig. 6. Bagside, skåret af Adzer. Nationalmuseet, KMMS. Udsnit med Adzers signatur og ordenskæde med elefanter.

Fig. 7. Bagside, skåret af Wolff. Nationalmuseet, KMMS. Udsnit med Wolffs signatur og ordenskæde med elefanter og udsnit med krone.

Koblingsskema – danske speciedalere 1764-1765

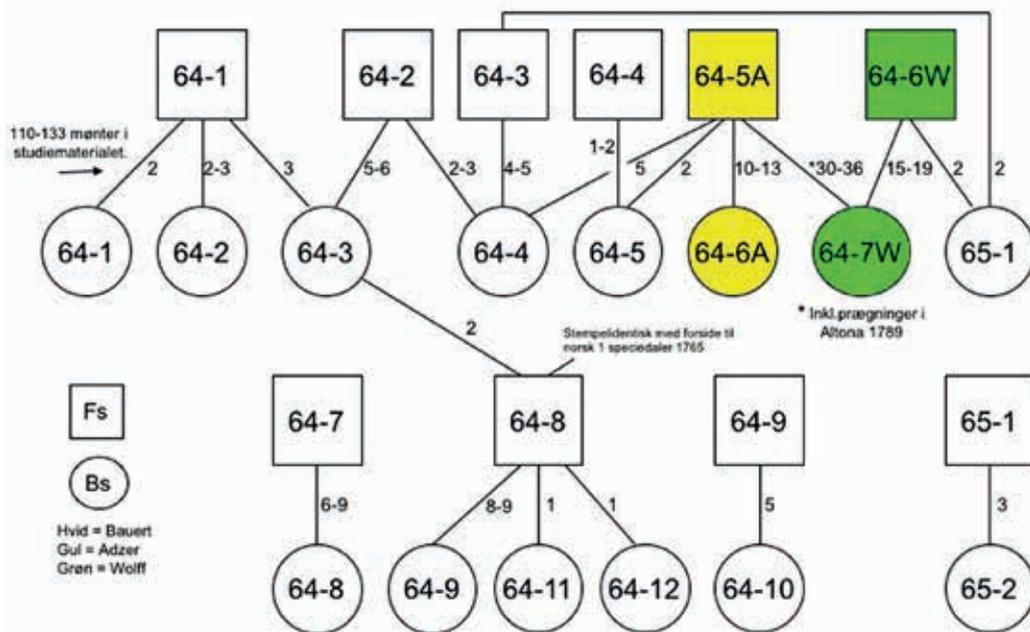

Fig. 8. Stempelskema.

103-126 mønter med årstal 1764

Fs./bs. Bauert/Bauert: 41-51
 Fs./bs. Adzer/Adzer: 10-13
 Fs./bs. Wolff/Wolff: 15-19
 Fs./bs. Adzer/Bauert: 7
 Fs./bs. Adzer/Wolff: 30-36

7 mønter med årstal 1765

Fs./bs. Bauert/Bauert: 5
 Fs./bs. Wolff/Bauert: 2

24 stempler

10 forside: Bauert 8, Adzer og Wolff hver 1.
 14 bagside: Bauert 10 (1764) og 2 (1765), Adzer 1 (1764), Wolff 1 (1764).

21 forside/bagside-koblinger

Bauert/Bauert 15, Adzer/Adzer 1, Adzer/Bauert 2, Adzer/Wolff 1, Wolff/Wolff 1 og Wolff/Bauert 1.

Bagside 64-11 er et stempel med spejlvendt D i PRUDENTIA (fig. 9).¹⁹ Den pågældende tekstfejlsvariant blev omtalt allerede i 1780 i Nygaards auktionskatalog, hvor den under lot nr. 49 var beskrevet som *En rar Specie Rdlr, som No 45. I Ordet Prudentia staaer D forkeert saaledes C*. Herefter blev den tilsyneladende glemt og har så vidt vides ikke været omtalt i danske møntkataloger i hverken 1800- eller 1900-tallet.

Officiel rapportering om stemplerforbruget

1764-prægningerne

Møntmester Knoph rapporterede d. 21. marts 1765, at der ved prægningen af de 69.250 mønter i 1764 var forbrugt og destrueret 11 stempler, alle skåret af Bauert. Der var desuden henlagt 7 stempler (3 af Bauert, 2 af Adzer og 2 af Wolff),²⁰ men det fortælles ikke, om de havde været

Fig. 9. Udsnit af Bauerts stempel med tekstfejl. Foto Åge Hojem

Fig. 10

Fig. 10. Adzers forside og Wolffs bagside fra prægningerne i Altona. Privat samling.

Fig. 11

Fig. 11. Norsk 1 speciedaler 1765, Nationalmuseet, KMMS GP 678

anvendt. Det kan derfor kun med sikkerhed siges, at der har været anvendt 11-18 forskellige stempler i 1764. Heraf var 11 destrueret og 7 henlagt.

1765-prægningerne

Tre måneder senere, 11. juni 1765,²¹ rapporterede Knoph, at der til prægningen af 56.001 mønter i 1765 var forbrugt og destrueret 3 af de 7 henlagte stempler fra 1764 samt 5 nye stempler, skåret af Bauert. Der havde følgelig været anvendt 8 forskellige stempler (3 henlagte og 5 nye), som alle var destrueret.

Sammenfattende havde der til prægningen af i alt 125.251 speciedalere været benyttet 19-23 forskellige stempler fordelt på 19 Bauert-stempler, 2 Adzer-stempler og 2 Wolff-stempler. 19 stempler var destrueret, og 4 stempler var tilovers, da prægningerne var afsluttet.

2 af de tiloversblevne stempler, Adzers forside 64-5A og Wolffs bagside 64-7W (fig. 10), blev senere anvendt ved den ovenfor omtalte prægning i 1789 i Altona.

Analyse

Koblingsskemaet domineres af en enkelt stor, lineær kæde. Enkelte steder er det lineære forløb dog brudt, hvilket blandt andet kan skyldes, at stemplerne under prægningen har været afmonteret for at blive rensat/slebet, og i den periode har været erstattet af andre stempler.

Forsidestempel 64-8 har været anvendt til både danske og norske speciedalere (fig. 11),²² og da studiematerialet som nævnt ovenfor indeholder i alt 24 stempler, mens Knoph i sine rapporter kun har omtalt 23, er det nærliggende at antage, at det manglende stempel skyldes, at Knoph kun har medregnet dette forsidestempel i sin rapportering om norske speciedalere.²³ Hvis den antagelse er rigtig, er der

fuld overensstemmelse mellem stempelantallene i studiematerialet og antallet i den officielle rapportering, og de 24 stempler i koblings-skemaet er da til det oprindelige antal. Det er til gengæld uvist, om skemaet tillige viser alle stempelkoblinger.

De 13 stempler i den lineære del af den store koblingskæde fra 64-1/64-1 til 64-6W/64-7W har med stor sandsynlighed været anvendt ved 1764-prægningerne. Det ligger desuden lige for at udpege forside 65-1 og bagsiderne 65-1 og 65-2 som 3 af de 5 nye Bauert-stempler i 1765-prægningen. Til sidstnævnte hører også de 2 forsider fra 1764-prægningerne, 64-3 og 64-6W, i koblingerne med bagside 65-1. De øvrige stempler kan ikke umiddelbart placeres, men vurderet med skelen til antallet af mønter i de to år er det sandsynligt, at de fleste af dem har været anvendt i 1765. Det betyder i så fald, at en stor del af mønterne med årstal 1764 har været præget i 1765.

Forbruget af 24 stempler (12 par) til prægningen af sammenlagt 125.251 mønter giver gennemsnitlige stempelholdbarheder på 10.438 mønter pr. par. Det er i fuld overensstemmelse med de holdbarheder, som møntmestrene i 1700-tallets slutning forventede ved prægning af mønter af speciedalerstørrelse.²⁴

Randpræg

Mønterne fra prægningerne i København har riflet rand af varieret udseende (fig. 12); nogle er riflet med "glatte" stave, andre små "korn" i stavene; et enkelt eksemplar er set med "uskarpe" stave, der måske er et resultat af, at de to bakker²⁵ ikke har været tilstrækkeligt fastspændte. Mønterne fra den ekstraordinære prægning i Altona i 1789 har ringmønstret rand (fig. 13), ligesom de slesvig-holstenske speciedalere, der på den tid blev præget ved Mønten i Altona.

Der har kun været 6 mønter til rådighed i studiematerialet til bestemmelse af randpræget på mønter, der blev præget med kobling 64-5A/64-7W i både København og Altona. Heraf havde en enkelt mønt riflet rand (København 1764), de øvrige ringmønstre (Altona 1789). Det indikerer, at Altona-mønterne udgør langt hovedparten af de overleverede mønter med denne kobling, og det er ganske som forventet i betragtning af, at Altona-prægningerne antages at have været en slags erindringsmønter, hvoraf mange er bevaret gennem arv i familierne.

Fig. 12. Riflet randpræg (tre versioner) på mønterne fra København. KMMS.
A. Riflet.
B. Korn-rand.
C. Riflet, fejlpræget.

Fig. 13. Ringmønstret randpræg på mønterne fra Altona. Privat samling.

Bilag

Efterstående oversigt over stempelkoblinger og provenienser er udarbejdet på baggrund af studiematerialets 110-133 mønter,²⁶ hvoraf 25 er registreret i offentlige samlinger²⁷ og 85-108 i privat eje; eksemplarer i Bruuns samling er registreret som privat eje. Forfatteren er bevidst om, at de anførte proveniensforløb ikke er komplette, og at enkelte mønteksemplarer kan være overset. De upræcise antal i studiematerialet skyldes især ukendskab til proveniensforløbet for mønter i privat eje, der er stempelbestemt på baggrund af Schous aftrykssamling.²⁸

Fs. 64-1/Bs. 64-1 (2 i privat eje). Hede 27A, Schou²⁹ 1 og 2.

NT 605/278; OMH 17/785.

Fs. 64-1/Bs. 64-2 (1 i offentlig samling og 1-2 i privat eje). Hede 27A, Schou 1 og 2.

KMMS³⁰; Bille-Brahe (Schous umonterede aftryk); Schou 1926, ill. tavle 40.

Fs. 64-1/Bs. 64-3 (3 i privat eje). Hede 27A, Schou 1 og 2.

BR 192/806 (Ernst II); NT 724/655; TH 135/400 (Kühl) ~ BR 889/382.

Fs. 64-2/Bs. 64-3 (1 i offentlig samling og 4-5 i privat eje). Hede 27A, Schou 1 og 2.

St. Petersburg (Schous monterede aftryk); Glückstadt ex Mansfeld-Büllner (Schous umonterede aftryk); BR, Hede III/477; HO 37/204 ~ BR 860/313; TH 4/802; TH 4/803.

Fs. 64-2/Bs. 64-4 (2-3 i privat eje). Hede 27A, Schou 1 og 2.

Guildal/2611; BR 824/5098; BR 856/5270 ~ BR 889/381.

Fs. 64-3/Bs. 64-4 (4-5 i privat eje). Hede 27A, Schou 1 og 2.

Glückstadt (Schous umonterede aftryk); BR 645/398; BR 864/115; BR 864/516; TH 133/165.

Fs. 64-3/Bs. 65-1 (1 i offentlig samling og 1 i privat eje). Hede 27A, Schou 1765/2.

Schubart/2196 ~ Christiania (Schous monterede aftryk); Guildal/2631 ~ Bruuns samling 7729.

Fs. 64-4/Bs. 64-5 (1-2 i privat eje). Hede 27A, Schou 1 og 2.

Kirchhoff (Schous monterede aftryk); KH 376/455 ~ TH 106/751 (J. Dahl Knudsen III).

Fs. 64-5A/Bs. 64-4 (5 i privat eje). Hede 27B/A, Schou 3.

BR 180/487 (Ernst I) ~ TH 1/550; BR 654/708; BR 860/312; Schou/1022 ~ TH 30/213 (Zinck VIII); TH2/523 ~ BR824/190 (P.H. Knudsen VIII) ~ Künker 307/1024.

Fs. 64-5A/Bs. 64-5 (1 i offentlig samling og 1 i privat eje). Hede 27B/A, Schou 3.

KMMS (tilbyttet fra Jørgensen i 1887-88 jfr. bytteprotokol nr. 1183); BR 848/5129 ~ BR 897/1230.

Fs. 64-5A/Bs. 64-6A (4 i offentlige samlinger og 6-9 i privat eje). Hede 27B, Schou 4.

KMMS; Christiania (Schous umonterede aftryk); Paris Monnaie (Schous umonterede aftryk); Frost/693 ~ Thomsen, C/1914 ~ Thomsen, O/3880 ~ Stockholm; Bech/1113 (Schous umonterede aftryk); Lynges/2247 ~ Bruun (Schous umonterede Aftryk); Petersen/1457; Guildal/2614 ~ Schou/1023 ~ TH 22/198 (Zinck V); Glückstadt/3665 ~ Wellmann/396 ~ Hede ~ BR, Hede I/379; BR 527/491; OMH 18/888; KH 467/584 (Adler Petersen) ~ BR 864/253 (A. Andreasen); TH 137/153 (P.H. Knudsen VI) ~ BR 897/304.

Fs. 64-5A/Bs. 64-7W (4 i offentlige samlinger og 26-32 i privat eje). Hede 27B/C, Schou 5.

KMMS (*København 1764*); Lund (*Altona 1789*); Schubart/2180 ~ Stockholm; Trondhjem (Schou umonterede aftryk); Bille-Brahe (Schous umonterede aftryk); Lynges/2246 ~ H.J. Lynges ~ (måske Bruun), (Schous umonterede aftryk); Guildal/2612; Hauberg (Schous umonterede aftryk); Glückstadt/3666 ex Mansfeld-Büllner jfr. Schou umonterede aftryk; Schou/1024 ~ TH 13/237 (Zinck I); BR 180/488 (Ernst I); BR 313/213 ~ BR 572/994 (Lerche); BR, Hede III/478; BR 527/493; BR 527/494; BR 632/157 ~ BR 829/200 (P. H. Knudsen IX) ~ BR 889/383 (*Altona 1789*); BR 840/152 (P. H. Knudsen XI); BR 860/314 (*Altona 1789*); BR 878/215; BR 894/131 (Høegh Poulsen) (*Altona 1789*); KH 467/585; KH 467/587; MÜ 8/46 ~ OMH 13 jub./241; NT 605/279; NT 724/143 ~ BR 868/317 (*Altona 1789*); OMH 17/786; OMH 45/758; TH 2/524 ~ TH 9/650 ~ BR 856/5271 (*Altona 1789*); TH 4/804; TH 4/805; TH 6/352; TH 6/353; TH 10/1830; TH 88/1274 (J. Dahl Knudsen I); TH 113/258 (J. Dahl Knudsen IV); TH 129/1740.

Fs. 64-6W/Bs. 64-7W (5 i offentlige samlinger og 10-14 i privat eje). Hede 27C, Schou 6.

KMMS; Christiania (Schous umonterede aftryk); Göteborg (Schous umonterede aftryk); Stockholm (Schous umonterede aftryk); Kreber/2842 (Reichel ~ St. Petersburg); Bech/1114 (Schous umonterede aftryk); Lynges/2249 ~ Bruun (Schous umonterede aftryk); Glückstadt/3664; Guildal/2613; Schou/1025 ~ TH 19/222 (Zinck III); Schubart/2181 ~ Bille-Brahe (Schous umonterede aftryk); BR 645/399; BR 868/318;

Hauberg/3826 ~ BR, Hede II/427 ~ BR 868/79 (A. Andreasen); KH 467/588; TH 2/522; TH 9/651; TH 131/163 (P.H. Knudsen IV) ~ BR 835/165 (P.H. Knudsen X) ~ Künker 281/1536; TH 135/402 (Kühl) ~ BR 860/315 ~ BR 889/384.

Fs. 64-6W/Bs. 65-1 (1 i offentlig samling og 1 i privat eje). Hede 27D, Schou 1765/3.

Nielsen/2229 ~ Benzon ~ KMMS (tilgået samlingen i 1888-1889 jfr. gaveprotokol nr. 982; Kreber/2851 ~ Mohr/3296 ~ Bille-Brahe (Schou umonterede aftryk) ~ Bruuns samling 7730.

Fs. 64-7/Bs. 64-8 (2 i offentlige samlinger og 4-7 i privat eje). Hede 27A, Schou 1 og 2.

KMMS (tilbyttet fra Kirchhoff i 1902-03 jfr. bytteprotokol nr. 1515); Wien (Schous monterede Aftryk); Bech/1112 (Schous umonterede aftryk); Schou/1021 ~ Clausen; Wulff/1484 ~ Bruun (Schous umonterede aftryk); Auk./371; KH 467/578; KH 467/580; TH 2/521.

Fs. 64-8/Bs. 64-3 (1 i offentlig samling og 1 i privat eje). Hede 27A, Schou 1 og 2.

Christiania (Schous umonterede aftryk); BR 527/490 ~ BR 572/992 (Lerche) ~ OMG 13/1458.

Fs. 64-8/Bs. 64-9 (1 i offentlig samling og 7-8 i privat eje). Hede 27A, Schou 1 og 2.

Stockholm (Schous umonterede aftryk) tilbyttet fra KMMS i 1852 jfr. KMMS bytteprotokol nr. 204; Bruun (Schous umonterede aftryk); Hauberg/3824 (Schous monterede aftryk); BR 844/28; BR 897/133 (Høegh Poulsen); KH 467/579 ~ BR 894/289; MÜ 6/70 ~ OMH 13 jub./240 ~ OMH 18/887 (H.R.); TH 23/1267; TH 135/401 (Kühl).

Fs. 64-8/Bs. 64-11 (1 i offentlig samling). Hede 27A, Schou 1 og 2.

Nygaard/49 ~ (?) ~ Trondhjem.

Fs. 64-8/Bs. 64-12 (1 i privat eje). Hede 27A, Schou 1 og 2.

Glückstadt/3660.

Fs. 64-9/Bs. 64-10 (1 i offentlig samling og 4 i privat eje). Hede 27A, Schou 1 og 2.

Odense (Schous monterede aftryk); BR 835/5103; BR 868/78 (A. Andreasen); KH 467/582 ~ TH 9/652 (Adler Petersen); OMH 45/757.

Fs. 65-1/Bs. 65-2. (1 i offentlig samling og 2 i privat eje). Hede 27A, Schou 1765/2.

KMMS; Kreber/2850 ~ Mohr/3295 ~ Bille-Brahe (Schous umonterede aftryk) ~ Bruuns dubl./3784; Schou/1028 ~ Ernst ~ BR 180/489 (Ernst I).

Forkortelser med videre

Auk.: Auktion. Forskellige meget smukke og sjældne danske mønter. København 2. april 1936.

Bech: Auktion. Konferensraad F.C. Bech's efterladte Møntsamling, København 25. april 1906.

Bille-Brahe, Grevskabet Brahesmindes Møntsamling. Købt af L.E. Bruun i 1922.

BR: Auktioner, Bruun Rasmussen, København.

Bruuns dubl.: Auktion. Fortegnelse over afdøde grosserer L.E. Bruun's doubletsamling, København oktober 1925.

Bruuns samling: L.E. Bruuns Mønt- og Medalje Samling og L. E. Bruuns Gave til den kongelige Mønt- og Medaillesamling, København 1928.

Christiania (Oslo): Kulturhistorisk Museum, Oslo.

Ernst I: Auktion. Mønter og medaljer tilhørende boet efter advokat Axel Ernst, BR Kunstauktion nr. 180, København maj/juni 1965.

Ernst II: Auktion. Mønter mv. tilhørende boet efter advokat Axel Ernst, BR Kunstauktion nr. 192, København april 1966.

Frost: Auktion, Hans Henrik Frost efterladte Mynt- og Medalje-Samling, København 5. marts 1826.

Glückstadt: Auktion. Etatsraad Emil Glückstadts tidligere tilhørende Mønt- og Medaillesamling, København 15. september 1924.

Guildal: Fabriksdirektør Joh. G. Guildals samling af danske mønter og pengesedler. Numismatisk Forenings Medlemsblad, III Bind, 1920. (Købt af L.E. Bruun i 1918).

Hauberg: Auktion. Museumsinspektør P. Haubergs efterladte samling af danske og norske Mønter, København 17. juni 1929.

KH: Auktioner, Kunsthallen, København.

KMMS: Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, København.

Kirchhoff: Mønthandler i København i 1910.

Kreber: Auktion, Generalmajor v. Krebers Mynt- og Medalje-Samling, København 20. juli 1841.

Künker: Auktioner, Fritz Rudolf Künker, Osnabrück, Tyskland.

Lerche: Auktion. Bruun Rasmussen kunstauction 572, Lensgreve Christian Lerche's Møntsamling, København 26. marts 1992.

Lund: Lunds universitets Historiska museet, Lund.

Lyng: Auktion, H.H. Lynges efterladte samling af pengesedler etc., København 15. april 1899.

Mohr: Auktion, August Christian Mohr's Samling af Skandinaviens Mynter og Medailler, 2. oktober 1847 (4. oktober 1847 på katalogets forside er en fejl).

Nielsen: Auktion (Klædehandler Nielsens) danske, norske, slesvigske og holstenske Mønter, København 25. november 1878.

NT: Auktioner, Nelleman & Thomsen, Viby/Århus

Nygaard: Auktion. Guld og Sølv Medailler, samt andre rare Mynter, tilhørende P.P. Nygaard. København 15. januar 1780.

Odense: Odense bys Museer, Odense.

OMH: Auktioner, Oslo Mynthandel A/S, Oslo.

OMG: Auktioner, Oslo Myntgalleri A/S, Oslo.

Petersen: Auktion, Møntsamling tilhørende hvidgarver L. Chr. Petersen, Odense 4. maj 1914.

Schou: Auktion, H.H. Schous samling, København 1927.

Schous monterede og umonterede aftryk: KMMS' samling af H.H. Schous folieaftryk fra begyndelsen af 1900-tallet.

Schubart: Auktion, Carl Friderik Schubarts efterladte samling af Danske Mynter, København 1831.

St. Petersborg: Vinterpaladset/Ermitagemuseet, Sankt Petersborg.

TH: Auktioner, Thomas Højland A/S, København.

Thomsen, C: Auktion, Christian Jürgensen Thomsens mønter fra Danmark, Norge, Sverige og Slesvig-Holsten, København 8. maj 1871

Thomsen, O: Auktion, Ove Theodor Thomsens efterladte Samling af Mønter fra Middelalderen og den nyere Tid, København 1. oktober 1880.

Trondhjem: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.

Wellman: Auktion, C. Wellmanns efterladte samling af mønter og medailler, 5. december 1939.

Wulff: Auktion, (Konsul Wulff) samling Guld- Sølv- og Kobbermønter fra Middelalderen og den nyere Tid, København 27. marts 1882.

Litteratur

Hede, Holger, *Danmarks og Norges Mønter 1541.1814.1977*, Dansk Numismatisk Forening, 3. rev. udg. 1978.

Deberitz, Bjørn, *Sølvverket og Skattemesteren. En studie i Danmark-Norges finansielle og økonomiske historie 1760-75*. Hovedopgave i historie – 1973 II Universitetet i Oslo, 1973.

Jacobsen, Ole, De tre medaljører til Frederik V's speciedaler 1764, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, november 1965, s. 179.

Märcher, Michael, Møntstedernes pligtaflevering i 1700- og 1800-tallet, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2009, s. 22-25.

Märcher, Michael og Pedersen, Frank, Frederik V's norske speciedaler 1765, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, nr. 1, januar 2021, s. 16-22.

Pedersen, Frank, *Christian den VII's mønter 1766-1808/1812*, Dansk Numismatisk Forening 2017.

Pedersen, Frank, Speciedaler 1764 med tekstfejl, *Numismatisk rapport 139, Meddelelser fra Dansk Numismatisk Forening*, november 2018 s. 10-11.

Schou, Hans Henrik, *Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448-1814 og danske Mønter 1815-1923*, København 1926.

Wilcke, Julius, *Kurantmønten 1726-1788*. København 1927.

1. Fotos i artiklen er udført af forfatteren medmindre andet er anført.

2. Märcher og Pedersen 2021, s. 16.

3. Deberitz 1973 s. 71-74.

4. Hede 1978.

5. Hans Schierven Knoph (1729-1788), møntmester i København 1761-1783.

6. Michael Märcher, upublicerede studier af de dansk-norske møntsteders produktion og indsmeltninger 1757-1812.

7. Ibid.
8. Wilcke 1927, s. 163, anfører, at der i 1765 blev udmøntet 100.742 danske speciedalere, hvilket er forkert. Der blev kun udmøntet 56.001 danske, de øvrige 44.741 var norske. Märcher og Pedersen 2021, s.18.
9. Rigsarkivet, Den kongelige Mønt, Mønten i København, Kopiregnskaber 1756-1833. Møntmester Knophs regnskab dateret 8. maj 1765. Jfr. Märcher 2009.
10. Rigsarkivet, Den kongelige Mønt, Mønten i København, Indkomne breve 1692-1873, brev fra Finansassessor Lyng den 26. marts 1789.
11. Adam Gottlob Moltke (1710-1792), lensgreve og overhofmarskal.
12. Pedersen 2017, s. 71 og 326.
13. Johan Ephraim Bauert (1726-1799). Hofmedaljører. Ansat som stempelskærer ved Mønten i København 1763-1799.
14. Daniel Jensen Adzer (1732-1808). Hofmedaljører. Freelance stempelskærer.
15. Johan Henrik Wolff (1727-1788). Hofmedaljører. Freelance stempelskærer indtil 1771, hvor han fastansattes som stempelskærer ved Mønten i Altona.
16. Spørgsmålet om konkurrence blev nævnt af Thomsen i 1831 i kataloget over Timms møntsamling. Wilcke 1927, s.126-128.
17. Jacobsen 1965.
18. Se forklaringen på det upræcise antal i bilaget.
19. Pedersen 2018.
20. Michael Märcher, Mønten i København, korrespondance 1761-1767 (manuskript under udarbejdelse, foreløbig titel).
21. Ibid.
22. De norske speciedalere omtales i Medlemsbladet, januar 2021, Märcher og Pedersen 2021, s. 20. Det deri beskrevne forsidestempel Fs. 5 til norske prægninger er identisk med forsidestempel 64-8 i de københavnske prægninger. Stempelsammenfaldet var ikke kendt, da artiklen om de norske speciedalere blev forfattet.
23. Michael Märcher, Mønten i København, korrespondance 1761-1767 (manuskript under udarbejdelse, foreløbig titel).
24. Pedersen 2017, s. 131-134.
25. Samtidens betegnelse for randprægningsstempler.
26. Tak til Guttorm Egge og Kurt Guldborg for supplerende proveniensoplysninger.
27. Det er ikke søgt bekræftet, om de mønter, som Schou registrerede ved museerne i Christiania, Göteborg, Odense, Paris Monnaie, Stockholm, St. Petersborg og Wien, fortsat beror ved de pågældende museer.
28. Stannioaftryk af danske og norske mønter 1448-1873, indsamlet af H.H. Schou (1858-1932) i begyndelsen af 1900-tallet. Aftrykkene opbevares ved KMMS.
29. Schou 1926.
30. Dette møntekemplar blev overgivet fra Finansministeriet til Nationalmuseet i 1873 jfr. gaveprotokol nr. 678.

Pilegaard Mønter & Bøger

ETABLERET 1963

Algade 65 • DK-9000 Aalborg • tlf. +45 98 139 000 • pi@stofanet.dk
 Mønter: www.pilegaard-coins.dk • Bøger: www.antikvar.dk/pilegaard

ANSÖKNINGAR TILL
Sven Svenssons Stiftelse för Numismatik

ANSLAG LÄMNAS FÖR VETENSKAPLIGA
ARBETEN INOM FRÄMST SVENSK NUMISMATIK:
FORSKNING, RESOR & PUBLIKATIONER

STIFTELSENS UPPGIFT ÄR:

- Köpa in föremål som saknas i KMK:s samlingar
- Ge bidrag till publikationer som kan tjäna svensk numismatisk forskning
- Stödja forskare i svensk numismatik

Stiftelsen sammanträder två gånger per år, en gång under våren, en gång under hösten. Ansökan ska vara stiftelsen tillhanda senast 15 februari, alternativt senast 15 september. Skicka ansökan till:

Sven Svenssons Stiftelse för numismatik
Handelsbanken Stiftelsestjänst
106 70 Stockholm

WWW.SVENSVENSSONSTIFTELSE.SE

APPLICATIONS FOR
Sven Svensson's Foundation for Numismatics

APPLICATIONS FOR GRANTS ARE PROVIDED FOR SCIENTIFIC
STUDIES, MAINLY WITHIN SWEDISH NUMISMATICS:
RESEARCH, TRAVELS & PUBLICATIONS

THE FOUNDATION'S ASSIGNMENTS ARE:

- Purchases of items missing in the collection of The Royal Coin Cabinet
- Contributions to publications that could benefit Swedish numismatical research
- Support for researchers in the field of Swedish numismatics

The Foundation Board meets twice a year, in March and October.
Applications must be submitted before 15 February or 15 September.
Address: Sven Svensson Stiftelse, c/o Handelsbanken Stiftelsestjänst,
SE-106 70 Stockholm, Sweden

WWW.SVENSVENSSONSTIFTELSE.SE

Kortspil omkring år 1500

Af Jens Christian Moesgaard

Dette brudstykke af en grønglaseret ovnkakkel kan dateres til omkring 1500 og er fundet i København. Det befinder sig nu på Nationalmuseet¹.

Ovnekakler stammer som navnet siger fra kakkellovne. En kakkellovn er en slags brændeovn, der er beklædt med kakler. Kaklerne holdt længe på varmen, så man kunne varme rummet op i længere tid. Kaklerne var ofte rektangler, og de var dekoreret med forskellige slags motiver i relief som her.

Den her viste kakkkel, der desværre ikke er komplet, viser en kvinde, der spiller kort. Kvinden, som mangler hovedet og ben på grund af stykkets bevaringstilstand, holder sine kort i venstre hånd og lægger et kort på det lille runde bord med højre hånd. På den anden side af bordet ses hendes modspiller, hvoraf kun hænderne er bevaret – den ene holder kortene, og den anden hviler på bordkanten. På bordet ligger allerede et kort og desuden en hel del små runde genstande. Disse genstande må være indsatsen, man spiller om – er det rigtige mønter, eller er det jetoner?

Med andre ord, spil om penge eller bare tidsfordriv? Vi ved det ikke, men det er under alle omstændigheder interessant at se den slags numismatiske genstande i en 500-år gammel hverdagsscene.

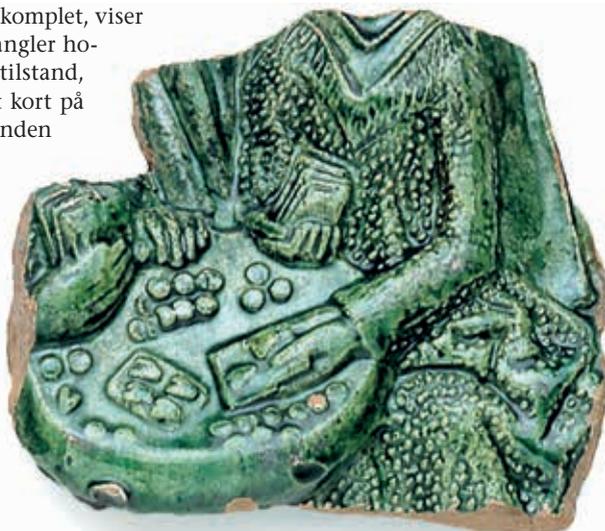
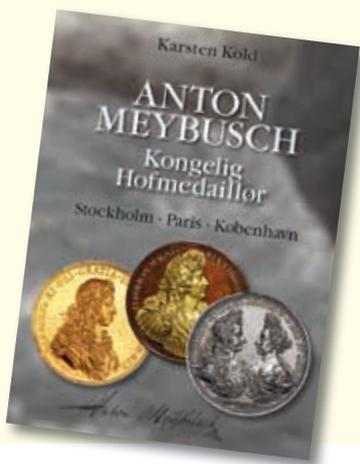

Foto: Jesper Weng, Nationalmuseet.

1. <https://samlinger.natmus.dk/DMR/asset/167976>

Karsten Kold skriver om "Kongelig Hofmedaillør" Anton Meybusch' produktion af mønter og medaljer samt ansættelsesforhold i Stockholm, Paris, København, England og Tyskland. 320 sider – flot og rigt illustreret.

Pris: 375 kr.

For medlemmer af NNU: 300 DDK

*Bestilles på:
numismatik.dk*

**DANSK
NUMISMATI
FORENING**

MØNTSAMLERFORENINGEN AF 1

Heraldik-Numismatik tur-retur

Af Jens Christian Moesgaard

Heraldik (læren om våbenskjolde) og Numismatik (læren om mønter) er historisk set søsterdiscipliner, der ofte er blevet studeret af de samme personer. Normalt er sammenhængen den, at der er heraldiske symboler på mønterne, som eksempelvis våbenskjoldet med tre løver på vore dages danske 20- og 10-kroner. I Norge fandtes våbenskjoldet med Olavsløven senest på 5-kronen og 50-øren på Harald V's første møntserie, der dog ikke mere er gyldig. Også på de svenske 1-, 2-, 5- og 10-kronesmønter ses Sveriges tre kroner.

Her skal nævnes tre eksempler på det modsatte, nemlig mønter i våbenskjolde. De tre eksempler er helt forskellige: det ene er et gammelt våbenskjold fra en fransk by, det anden er en fransk forstadskommune, og endeligt er det tredje konstrueret i nyere tid og gælder en tysk landsby.

Lad os tage det sidste først. Landsbyen Pöschendorf ligger i Kreis Steinburg det vestlige Holsten i Tyskland. Tæt ved ligger bronzealderhøjen Krinkberg. I 1885 skulle den jævnes, så den kunne inddrages til dyrkning. I den forbindelse blev der ved pløjningen fundet en sværdknap i forgyldt bronze og en skat med flere end 96 mønter og et antal genstande, der kan dateres til overgangen fra jernalder til vikingetid. Møntskatten bestod for en stor del af Karl den Stores (768-814) mønter fra Dorestad (fig. 1), der på daværende tidspunkt var en af Nordeuropas vigtigste handelsbyer, beliggende tæt ved vore dages Utrecht i Holland.

Der var ligeledes en serie efterligninger af samme mønttype. Dette fund er uhyre vigtigt for vor forståelse for den tidlige udmøntning i Danmark. Særligt skal fremhæves Brita Malmers behandling af skatten i hendes disputats fra 1966, hvor hun viser, hvorledes disse mønter blev forbilleder for den første udmøntning i den danske handelsmetropol Hedeby tæt ved Slesvig (nuværende Tyskland)¹. Skatten er siden blevet detaljeret publiceret med fotos af Ralf Wiechmann².

Da Pöschendorf i 1989 antog et våbenskjold, valgte man netop dette fund som motiv. Kunstneren bag var Ilse Kaulbarsch fra Bargtheide³. Baggrunden er grøn med hvidt (sølv i heraldikkens sprogbrug) øverst. Skillelinjen mellem de to farver er buet opad i midten, hvilket symboliserer gravhøjen. Midt i det grønne felt er et gult (guld i heraldikkens sprogbrug) sværd, og på hver side af dette en stiliseret gengivelse af for- henholdsvis bagsiden af Karl den Stores Dorestadmønt (fig. 2). De arkæologiske fund er virkeligt i højsædet. I 2009 antog byen et flag med samme motiv.

1. Brita Malmer, *Nordiska Mynt före år 1000*, Lund 1966. Siden er der kommet et fund af disse efterligninger (Malmers KG2) i selve Dorestad, der viser, at de måske er præget der eller i dens umiddelbare nærhed.

2. Ralf Wiechmann, *Edelmetalldepots der Wikingerzeit in Schleswig-Holstein. Vom "Ringbecher" zur Münzwirtschaft*, Neumünster 1996, fund 31.

3. <http://efi2.schleswig-holstein.de/wr/wr.asp?Aktion=Datenblatt&ID=587>; <http://www.poeschendorf.de/geschichte/wappen> (begge tilgået 24/10 2020).

Figur 1. Karl den Store, penning, Dorestad. Archäologische Landesmuseum, Schleswig, KS 6248-35. Foto: Volker Hilberg.

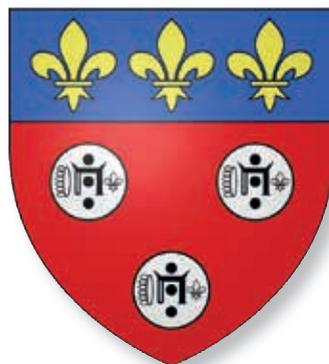
For en numismatiker som mig er det dejligt at se, at et møntfund er så vigtigt for den lokale selvforståelse, at man vælger det som selve symbolet for sit lokalsamfund. Det viser historiens og arkæologiens betydning for lokal identitet og stolthed.

Chartres (département Eure-et-Loir) sydvest for Paris er nok et besøg værd for sine krogede gader og fine tidliggotiske domkirke, der kan ses langvejs fra. Byens våben er meget ældre end Pöschendorfs⁴. Det synes at kunne føres tilbage til mindst midten af 1300-tallet. Øverst er der et blå bånd med tre gule (guld) liljer, som var Frankrigs våbenskjold før Revolutionen. Det nedre og største del af skjoldet er rødt med tre hvide (sølv) mønter (fig. 3). De tre mønter er fra den periode, hvor Chartres havde sin egen lokale mønt. Det var i og for sig ikke særligt specielt, for det havde en lang række franske hertugdømmer, grevskaber, klostre og bispedømmer i tiden fra den kongelige kontrol over møntvæsenet svækkedes i årtierne omkring år 900, indtil den franske konge igen fik etableret et landsdækkende møntsystem i 1200-tallet. De tre mønter på våbenskjoldet er drejet en kvart omgang mod uret. Det er svært at se, men motivet er faktisk et meget stiliseret, nærmest opløst ansigt i profil. Øverst ses diadem og hår. Nedenfor er der en ret vinkel, som er næsen. Prikken i midten er øjet, og liljen for neden er en deformation af læber og hage, der på tidligere varianter af mønttypen er angivet af tre parallelle vandrette trekantede kiler (fig. 5). Udgangspunktet for denne stilisering er en buste på 900-talsmønter (fig. 4), men stempelskæreren har nok ikke længere været bevidst om, at det i virkeligheden var et ansigt, han graverede. Typen blev med lidt variation i detaljer benyttet i en række andre møntsteder i egnen sydøst for Chartres, eksempelvis i Blois og Châteaudun.

Chartres-varianten med lilje i stedet for kiler dateres til 1200-tallet og tidligt 1300-tal (fig. 6-7). Udmøntningen standsede i 1319. Der er således måske tidsmæssigt overlap mellem de sidste lokale udmøntning og våbenskjold. Men det spændende er, at mønten også gengives på små tegn i bly fra 1200-tallet og frem, som blev produceret lokalt og solgt til pilgrime, der kom til Chartres for at se jomfru Marias skjorte, som var opbevaret i kirken⁵. På forsiden ses Maria med barnet og på bagsiden skjorten med mønten nedenunder. Så mønten var virkelig et symbol for byen, og den levede videre i ikonografien, længe efter ophøret af dens prægning!

Figur 2. Pöschendorfs våbenskjold. Tegning efter Wikipedia.

Figur 3. Chartres' våbenskjold. Tegning efter Wikipedia.

Figur 4
Tours-Chinon, penning, 900-tal

Figur 5
Chartres, penning, 1000-tal

Figur 6
Chartres, penning, sent 1200-tal

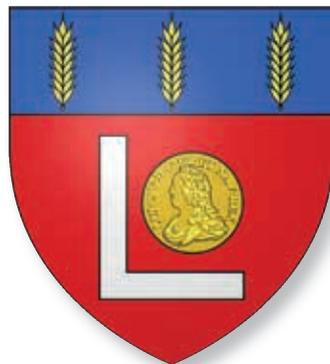

Figur 7
Chartres, penning, tidligt 1300-tal

Når man ser udformningen af dette våbenskjold i et fornemt koloreret håndskrift fra 1500-tallet⁶, genkender man med god vilje møntens motiv, men man må konstatere, at det er blevet noget forvandsket i tidens løb. I flere udgaver fra 18- og 1900-tallet er møntmotivet heller ikke helt præcist⁷. Det er tydeligt, at man med våbnets nuværende udseende har villet vende tilbage til det oprindelige møntdesign – kunstneren bag dette må have haft en rigtig mønt ved hånden for at tegne den af i lettere stiliseret form. Endnu engang ser man en lokal historisk bevidsthed i dette ønske om at vende tilbage til den oprindelige version.

Endeligt er der Luisants våben. Luisant er en forstad til Chartres. Kommunens våbenskjold minder om Chartres' og indeholder også en mønt. Øverst er der tre hvedestrå i stedet for Chartres' liljer, og nederst er det et stort "sølv" L med en guldmønt fra kong Ludvig XV (1715-74) til højre (fig. 8)⁸. I en anden udgave af våbenskjoldet er det en mønt fra Ludvig XVI (1774-1793)⁹.

Dette var blot et par tilfældigt valgte eksempler, som jeg var stødt ind i. Der findes muligvis andre eksempler på våbenskjolde med møntmotiver.

Figur 8. Luisants våbenskjold.
Tegning efter Wikipedia.

4. <http://cathedrale.chartres.free.fr/pg51.htm>; <https://www.chartres.fr/histoire/armoires/> (begge tilgået 24/10 2020).

5. Se katalog, beskrivelse og illustrationer i Patrick Blanquart, *Tuniques et chemisettes, Enseignes de pèlerinage et médailles émises dans les sanctuaires français d'Argenteuil et de Chartres* (Art et dévotion), 2016, se https://www.academia.edu/34797110/TUNIQUES_ET_CHEMISSETES_Argenteuil_Chartres (tilgået 30/10 2020)

6. Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. Français 17256, folio 106r. Tilgængeligt på internettet, se <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8528582x/> (tilgået 24/10 2020).

7. Se illustrationer <https://www.heraldry-wiki.com/heraldrywiki/index.php?title=Chartres> (tilgået 24/10 2020).

8. <https://fr.wikipedia.org/wiki/Luisant> (tilgået 24/10 2020).

9. <https://www.heraldry-wiki.com/heraldrywiki/index.php?title=Luisant> (tilgået 24/10 2020).

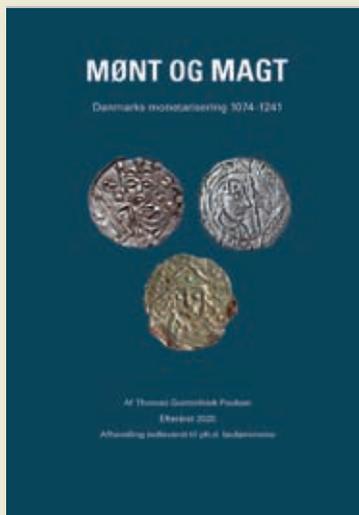
Ph.d. om Danmarks monetarisering 1074-1241

Den 28. maj 2021 forsvarede museumsinspektør Thomas Guntzelnick Poulsen sin ph.d.-afhandling "Mønt og magt. Danmarks monetarisering 1074-1241" (Aarhus Universitet). Forsvaret skete som digital telekonference (zoom), og som følge heraf var der en geografisk bred tilhørerskare.

Guntzelnick Poulsen har gennem flere år interesseret sig for møntvæsenet i den første del af Danmarks middelalder og publicerede 2015 en større oversigt over de danske udmøntninger 1074-1134 (i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*). Dette arbejde fortsættes med den foreliggende afhandling, der dels indeholder en katalog over alle danske mønter 1134-1241, dels rummer en samlet diskussion af møntvæsenet og møntbrug i hele tidsrummet 1074-1241. Det er tanken, at afhandlingen publiceres i et kommende nummer af *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.

Afhandlingen indeholder en værdifuld opstilling af møntrækkerne, som ikke er foretaget systematisk siden Peter Haubergs arbejder fra 1900 og 1906. Denne del af afhandlingen har krævet en stor og arbejdskrævende indsats. Centralt i arbejdet står en opdateret oversigt over møntfundene, nemlig de 12.007 mønter fra Grenåfundet, 5.567 mønter fra andre skatte samt 1.536 enkeltfundne mønter. I stedfæstelsen af mønttyper forudsætter forfatteren, at Danmark har haft landsdelsmønt, og der angives tabsfrekvenser og datering af mønttyper ud fra det grundprincip, at der fandtes regelmæssige møntvekslinger. Efterfølgende søges den indvundne viden om møntrækkerne, sammen med registranter over møntfundet med proveniens, udnyttet til at give en analyse af monetariseringprocessen og kongemagtens og kirkens rolle i denne forbindelse.

Ud fra resultaterne kan Poulsen rokke ved en herskende antagelse i litteraturen. Den engelske forsker Peter Spufford har formodet en direkte sammenhæng mellem nedgang i sølvforekomst fra miner i anden halvdel af 1000-tallet og nedgang i udmøntning efterfulgt af stigning i den cirkulerende møntmasse omkring 1160 forårsaget

af nye sølvfund. Poulsen kan nu påvise en anden kronologi i udviklingen end den, som minedriften – og den europæiske trend – udviser, idet Danmark synes at have øget udmøntning og møntbrug allerede fra 1130'erne. Han gennemfører endvidere en grundigere analyse af den såkaldte "rigsmønt" fra Valdemar 2. Sej, end det er set før. Det fremgår klart, hvordan denne mønttype i en proces vandt udbredelse i hele kongeriget (undtagen Skåne) og i alle samfundslag.

Poulsen indledte forsvaret med en oversigt over sine resultater og begreber, særligt monetarisering-begrebet. Han fremhævede den nævnte stigning i 1130'erne, men også det helt revolutionerende monetære gennembrud under Valdemar Sej (1202-41). Fra bedømmelsesudvalg fulgte derefter museumsinspektør Gitte Ingvarsson, Historiska Museet, Lunds Universitet og professor Svein Gullbeek, Afdeling for numismatik og klassisk arkeologi, Universitetet i Oslo samt udvalgets formand, professor Bjørn Poulsen, Afdeling for Historie, Aarhus Universitet. Ingvarsson roste afhandlingen for at være velskrevet, og for blandt andet en nuanceret diskussion af møntbrug i henholdsvis by og på land, men

diskuterede også svagheder. Særligt manglende stringens i mønttilskrivninger, samt manglende stillingtagen til og diskussion af, hvornår er der tale om en type, og hvornår mønten blot er en variant? Endvidere efterlystes en mere tydelig fremlæggelse af datagrundlaget for doktorandens mange interessante grafer. Afslutningsvist diskuteredes Fyns position i landsdelssystemet.

Gullbekk fremhævede det store arbejde, der er lagt i afhandlingen, og vendte blandt andet monetariseringebegrebet med forfatteren. Her konkluderede Gullbekk, at Poulsens fremlæggelse af tidens organisatoriske og institutionaliserede administrative metoder til at kontrollere udmøntning, møntomløb samt -standard – og hans brug af dem som greb til at studere monetariseringprocessen – fremstår som ny og original. På spørgsmålet om, hvornår det danske kongerige i store træk var monetariseret, svarede Poulsen, at det først var på Valdemar Sejrs tid. Netop i forhold til denne konges regeringstid har Poulsen, som nævnt, frembragt vigtige resultater. Hans nye tilgang til rigsmønten må ses som et af afhandlingens hovedresultater. Gullbekk rejste også spørgs-

målet, om ikke Sven Estridsøn med fordel kunne have været med i afhandlingen og diskuterede den manglende analyse af fundsteder samt de ikke inddragne eksempler på lødighedsanalyser.

Afslutningsvist fik Bjørn Poulsen ordet og pegede på, at kongemagten i sig selv kan være en faktor i markedsudviklingen og på den anden side, at vi ikke må glemme kirkens og borgernes aktive rolle i udmøntningen og som drivkræfter for monetariseringen.

Bjørn Poulsen konkluderede afslutningsvis, at afhandlingen præsenterede et vanskeligt og stort materiale og på overbevisende vis gav interessante nye tolkninger ud fra det. Han var sikker på, at man vil kunne opnå betydelig øget forståelse for 1000-1200-tallets historie ud fra afhandlingen.

Udvalget trådte sammen og konkluderede, at Thomas Guntzelnick Poulsen havde svaret tilfredsstillende på de stillede spørgsmål og havde indgået i en frugtbar dialog. Herefter kunne udvalget og andre sige tillykke med graden.

Gitte Ingvardson, Svein H. Gullbekk, Bjørn Poulsen

NUMISMATISK LITTERATUR

**Karsten Kold, Anton Meybusch.
Kongelig Hofmedaillør. Stockholm,
Paris, København.**

**Udgivet af Dansk Numismatisk Forening,
2020. 320 sider, rigt illustreret. ISBN
978-87-88385-06-9**

Anton Meybusch räknas allmänt till Nordens största medaljkonstnärer. Han var verksam i en intensiv tid för den europeiska medaljkonsten – det sena 1600-talet – och var bland annat engagerad i Ludvig XIV:s stora medaljhistoria. Han bidrog till den tekniska utvecklingen av facket genom att bland annat införa bruket av patriser eller helpunsar. Därtill var han en av de första att utföra randskrifter på mynt och medaljer. Han var verksam i Sverige, Frankrike, Tyskland och Danmark.

Meybuschs fascinerande levnadsöde och tongivande konstnärskap har avhandlats i en nyutkommen bok av Karsten Kold. Boken kan sägas vara ett försök att ta ett helhetsgrepp om såväl perso-

nen som konstnären Meybusch. Den består både av biografiska avsnitt, en omfattande katalog och av källpublikationer. Efter inledande avsnitt ägnas bokens första del åt Meybuschs biografi. Författaren har lagt sig vinn om att behandla såväl personhistoriska data som konstnärskapets utveckling. Avsnittet beskriver inledningsvis i tur och ordning Meybuschs verksamhet i Stockholm, Paris, Tyskland och Köpenhamn. Därefter tar författaren ett mer samlat grepp om de tekniska aspekterna av konstnärskapet. Därpå följer några korta avsnitt om Meybusch som samlare, företagsman respektive privatperson.

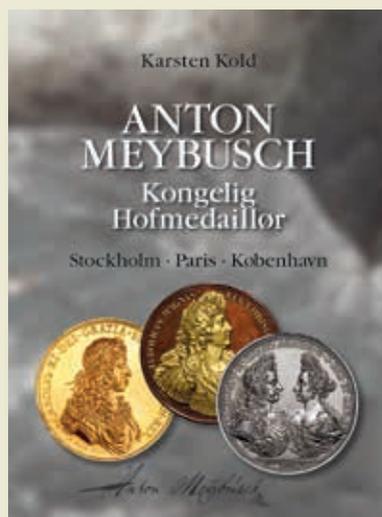
Katalogdelen, bokens största del, är geografisk, kronologiskt och till viss del tematiskt uppdelad. Först presenteras Meybusch arbeten från Stockholm. Därefter hans medaljer från Frankrike respektive Tyskland. Sedan två medaljer för England, vilka antagligen är gjorda i Stockholm. Meybuschs arbeten från tiden i Köpenhamn följer där-

på och är uppdelade i medaljer, medaljer från egen verkstad, mynt från Kristian V samt mynt från Fredrik IV. Därefter följer religions-, dop-, bröllops- och kärleksmedaljer och slutligen efterpräglingar och avbildningar av Meybuschs arbeten, på mynt respektive medaljer.

Efter den huvudsakliga katalogdelen följer ett kort avsnitt om diverse föremål med anknytning till Meybusch. Det handlar om sigill, krus, bågare, dosor med mera. Därpå följer ytterligare ett kort avsnitt om myntarbeten som möjligen kan härledas till Meybusch. Det därpå följande avsnittet presenterar en lång rad dokument med anknytning till Meybusch, ett slags källutgåva med såväl transkriptioner som bilder på dokumenten. Därefter följer en kort käll- och litteraturlista samt därpå ett gediget persongalleri. Sist listas de stammar som finns bevarade, de medaljer utförda av Meybusch som stals från medaljkabinettet på Rosenbergs slott 1809 samt, allra sist, i boken förekommande förkortningar.

För oss som arbetar med eller intresserar oss för mynt och medaljer är det alltid välkommet med gedigna kataloger. Kolds bok är ett sådant exempel. Bokens huvuddel, mynt- och medaljkatalogen, är mycket ambitiös. Katalogposterna är numererade i en följd och innehåller var och en bild på åt- och frånsida (samt i vissa fall detaljbilder), rubrik, information om diameter, vikt och metall, beskrivning av åt- respektive frånsida samt rand, referenser samt noter. Beskrivningarna är detaljerade och väl utförda, både vad gäller ikonografi och text. En stor förman för den stora skara som inte behärskar latin är att alla inskriptioner är översatta. En av de största behållningarna med katalogen är de många och fina bilderna. Utöver åt- och frånsida återges ofta även detaljer, förstoringar, stammar etc. Det ska i detta sammanhang också framhållas att det är en mycket vacker bok. Det märks att stor möda har lagts på formgivningen. En annan stor behållning är källutgåvan. För den som intresserar sig för Meybusch eller mer generellt för medaljkonstnärer under 1600-talet är det mycket spännande att så enkelt få tillgång till dessa förstahandskällor.

Boken har ett par brister. Användandet av referenser till tidigare litteratur kunde vara mer stringent i löptexten. Till exempel har avsnittet om Meybusch i Stockholm en övergripande referens till (Stenström 1945). Detta är ett ålderdomligt bruk som inte är att rekommendera. Läsaren

vet inte vad som kommer från Stenström, vad som är resultatet av författarens egna efterforskningar och vad som är hämtat från annan litteratur. Bättre då att hänvisa var olika påståenden och uppgifter kommer från. Generellt sett skulle ett stringent referenssystem med noter varit att föredra. Med det sagt är referenserna i katalogdelen väl utförda, så vitt jag kan bedöma. Till kritiken om referenser hör också min andra invändning som är att det saknas en komplett käll- och litteraturförteckning. En sådan bör placeras sist i en bok. Istället har författaren valt att lyfta fram ett fåtal utvalda artiklar samt särskilt viktiga källor (varav många snarare har karaktären av litteratur än källor).

Sammanfattningsvis är Kolds bok ett gediget arbete. Framför allt är det en mycket användbar och vacker katalog över Meybuschs konstnärskap. Men som jag skrev inledningsvis är det mer än så – det är ett försök att greppa hela personen. Med det lyckas författaren riktigt väl, trots en i vissa delar stor brist på källor. Jag kan varmt rekommendera boken till alla som är intresserade av mynt- och medaljkonst eller mer generellt av konstnärlig verksamhet under tidigmodern tid.

Martin Tunefalk

FORENINGER & KABINETTER | NNU

Nordisk Numismatisk Union

Grundlagt 1935

Formand 2017-2022:

Eiríkur Lindal

Medlemmer:

Dansk Numismatisk Forening

Grundlagt 1885

Formand: Preben Nielsen

Hjemmeside: numismatik.dk

E-mail: formand@numismatik.dk

Føroya Myntsavnarafelag

Grundlagt 1989

Formand: Jóhannes Andreassen

Hjemmeside: myntsavnarafelag.qsite.dk

E-mail: ja@kallnet.fo

Myntsafnarafelag Íslands

Grundlagt 1969

Formand: Eiríkur Lindal

Hjemmeside: mynt.is

E-mail: eirikur@lindalsal.is

Norsk Numismatisk Forening

Grundlagt 1927

Formand: Guttorm Egge

Hjemmeside: norsksnum.org <https://www.facebook.com/Norsksnumismatiskforening/>

E-mail: sverdy@online.no

Numismatiska Föreningen i Åbo

Grundad 1937

Ordförande: Tom C. Bergroth

E-post: tom.bergroth@royalcourt.se

Skånes Numismatiska Förening

Grundad 1931

Ordförande: Kristian Riesbeck

Hemsida: sknf.se

E-post: foreningen@sknf.se

Suomen Numismaattinen Yhdistys/ Numismatiska Föreningen i Finland

Grundad 1914

Ordförande: Aki Tsupari

Hemsida: snynumis.fi

E-post: aki.tsupari@snynumis.fi

Svenska Numismatiska Föreningen

Grundad 1873

Ordförande: Jan-Olof Björk

Hemsida: numismatik.se

E-post: info@numismatik.se

Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet

Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K, Danmark

Michael Andersen

Hjemmeside: natmus.dk

E-mail: michael.andersen@natmus.dk

Kungl. Myntkabinettet

Narvavägen 13-17, Box 5428, 114 84 Stockholm, Sverige

Cecilia von Heijne

Hemsida: myntkabinettet.se

E-mail: Cecilia.vonHeijne@shm.se

Historiska museet vid Lunds Universitet

Krafts torg 1, 223 50 Lund, Sverige

Gitte Tarnow Ingvardson

Hemsida: luhm.lu.se

E-post: gitte.ingvardson@luhm.lu.se

Myntkabinettet, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

Frederiksgate 2, Oslo

Postadresse: Postboks 6762. St. Olavsplass, 0130 Oslo

Håkon Roland

Hjemmeside: khm.uio.no

epost: hakon.roland@khm.uio.no

Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns

Einholt 4, 105 Reykjavík, Island

Sigurður H. Palmason

Hjemmeside: sedlabanki.is

E-mail: shp@cb.is

Nationalmuseets Myntkabinett

Mannerheimintie 34, P.O. Box 913

00101 Helsinki, Finland

Frida Ehrnsten

Hemsida: kansallismuseo.fi/sv/samlingar/

E-post: frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms universitet

106 91 Stockholm, Sverige

Professor Jens Christian Moesgaard

Hemsida: archaeology.su.se/

numismatiska-forskningsgruppen

E-post: jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Uppsala universitets myntkabinett

Besöksadress: Universitetshuset, Biskopsgatan 3

Postadress: Gustavianum, Uppsala universitets museum,

Akademigatan 3, 753 10 Uppsala, Sverige.

Ragnar Hedlund

Hemsida: coincabinet.uu.se

E-post: myntkabinettet@gustavianum.uu.se

Fuldend din samling!

På efterårets store møntauktion i København
tirsdag den 2. november 2021

England, Charles I
Guldmedalje til minde om
henrettelsen af kong Charles, 1649
Vurdering: 30.000 kr.

Mesopotamia
Kings of Macedon
Philip III Arrhidaios, 323-317 BC
Vurdering: 70.000-80.000

Dansk Vestindien
Christian IX, 50 Francs/10 Daler 1904
Vurdering: 40.000 kr.

Ifriqiya (Nord Afrika)
Umayyad Dynasty, Umar II
Dinar
Vurdering: 100.000-150.000 kr.

Norge, Christian IV
Speciedaler 1628
Vurdering: 40.000 kr.

Danmark, Frederik II
Speciedaler 1572
Vurdering: 30.000-40.000 kr.

BRUUN RASMUSSEN
KUNSTAUKTIONER

Baltikavej 10
2150 Nordhavn
Tel +45 8818 1111